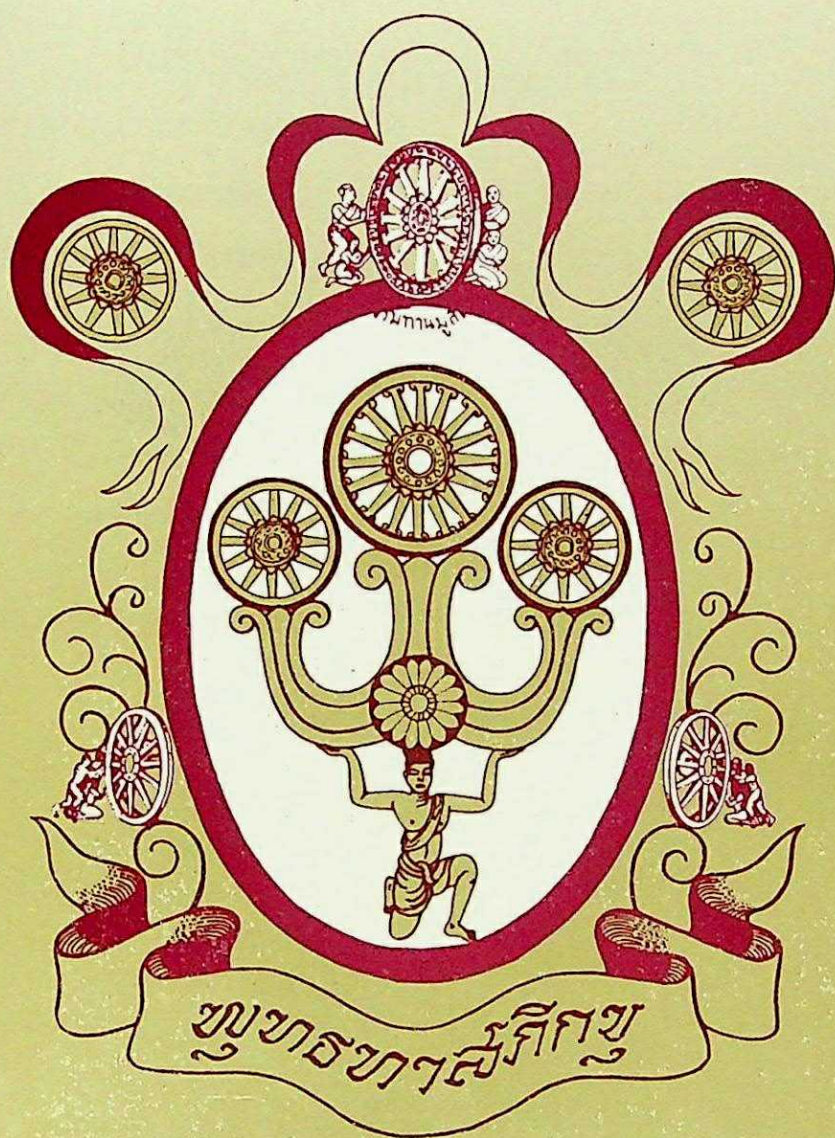

พระไตรลักษณ์

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๙๑]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุนทั่วทั้งธาตตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่สู่เดรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรชัพระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาตตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

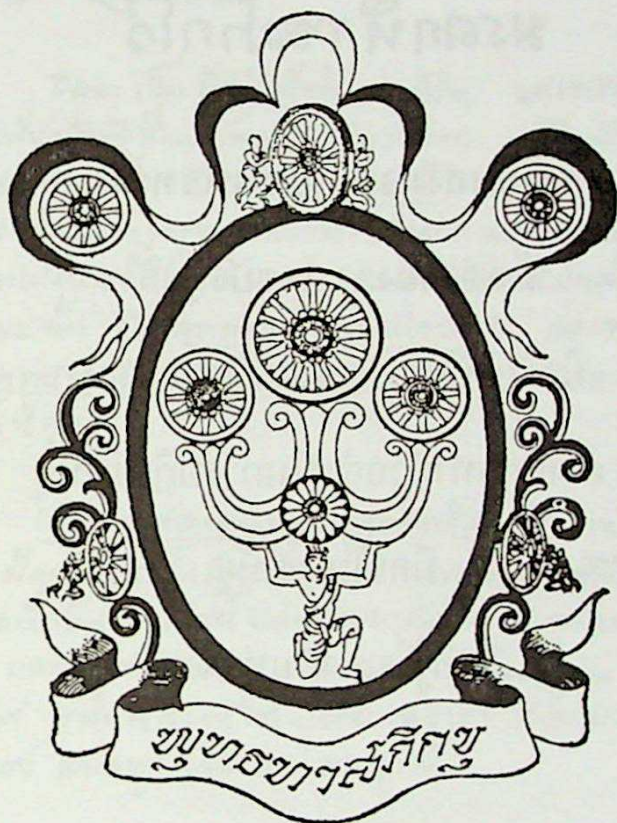

พิมพ์ที่ : วิตรนราการพิมพ์

259/142 ซอยพิบูลย์เวศม์ 2 สุขุมวิท 71 พระโขนงเหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทร. 392-0146 แฟกซ์: 381-0238

พระไตรลักษณ์

[ชุดหมุนล้อ อันดับ ๙๑]

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๔

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๕,๐๐๐ เล่ม

มรดกที่ซ่อนเร้น

ทุกคนสามารถเป็นพุทธทาสได้

ถ้าเขาต้องการโดยบริสุทธิ์ใจ

คือรับใช้ในการเผยแผ่พุทธศาสนา

ด้วยการทำตัวอย่างในการปฏิบัติให้ดู

มีความสุขให้ดู,

จนผู้อื่นพากันทำตาม.

คำปรารภ

การวัดค่าของน้ำมีชื่อชุดมาตรฐานคือ ขบวนการน้ำ ซึ่งมีหน่วย
เมตร ก็ได้โดยแบ่งหน่วยการวัดเป็นหน่วยวัดคือ ปริมาตร เป็นวัตต์-
ปอร์เซส ส่วนหน่วยวัดคือ ปริมาตร และปริมาตรน้ำ การวัดค่า
การวัดค่าของน้ำมีชื่อชุดมาตรฐานคือ ขบวนการน้ำ ซึ่งมีหน่วย

[illegible]

บ้านเขาของมุนษย์ที่ถูกตัดหัวแล้ว คือ มาสซึกา
คน มีคนมาจับเป็นเป็นทาสไป และก็มีคนมาซื้อใน
ซมิดนีย์ เป็นม้งไปชน แก่ตนและตัวอื่น อยู่ตากแดดไว้
ไว้ และไปทอดเวลา. ม้งและม้ง วิ่งอย่างมา มา
ตั้งบ้าน ซมิดนีย์ คือทำไร่ปลูกข้าวและผลไม้
ม้งและ อยู่ตากแดด และ สวมบุรณ.

[illegible]

พระเลขาพระธรรม อุดมฤทธิชนกพระเลขาที่วัดป่าโมก; กะต๋อ
 รัชต์วโรดม ๑๐๖ เว้นเพี้ยนเพี้ยนเกิด-แก่-เจิม-ตาบ; จ=๑๐๖
 กลัวบาป กลัวบุญ ขย=แยกออกจากบาปมาอยู่ในทางธรรม-
 นานา; จ=ต้องสามารถบังคับควบคุมสติปัญญาให้
 กิเลส แล=ฝึกหัดควบคุมสติปัญญาให้สงบไว้ด้วยเหตุผลที่ยก
 มีให้ไว้ ๑๐๐ ได้; จ=ต้องมั่งคั่งมั่นคง ด้วยความกระตือ-
 รือว่า การทำกรรมในหน้าที่ของชนทุกประเภท ไม่มีความ-
 พละย่อ นั่นคือ การปฏิบัติหน้าที่ แล=มีผลบุญกุศลอันสูง-
 สุดในทางศาสนา; แล=จะต้องเข้าใจ ความหมายอัน
 แท้จริง ของสิ่งๆ หนึ่งว่า "ไตรปิฎกธรรม" คือพระค-
 ฎา- มหาระชาธิราช ถึงกับเป็นนิทาน ชนชาติที่ต่าง
 แห่งอยู่กันด้วยใจดี ไม่มีความกลัว

ธรรมปิณฑ์ ก็จะเป็นผลโลกที่อันใดก็ได้ตาม
 ทรัพย์อันดีงาม แล=เป็นวิธนาการที่สมบูรณ์แล้ว ของคน
 ประสงค์ สามารถเจริญ พินิจพิจารณาได้ ให้รู้ยิ่งยิ่ง

ข้อความนี้ กล่าวถึงคนปราชญ์วิธนาการ ครุฑ-
 ฑาจารย์ ได้แสดง, แต่ทั้งหากจะดูผลได้บ้าง ๑๐๖
 ได้ตามได้บ้างแล้ว ของคนปราชญ์วิธนาการ ๑๐๖ ได้
 ด้วยได้ประสมความสำเร็จ ในทางธรรมอันสูง
 ของคนปราชญ์วิธนาการ ได้ด้วยดีทั้งนี้ทั้งนั้น การ
 ทุกๆคนเกิด สักเป็นมนุษย์อันหนึ่งแล้ว จะต้องมี

คุณธรรมอันดี

ในพระธรรมปิณฑ์
 ๑๐๖ ๑๐๖

พระไตรลักษณ์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

สพฺเพ สงฺขารา ทุคฺคาติ ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

สพฺเพ ฐมา อนตฺตาติ ยทา ปณฺณาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํ ทุคฺเค เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา-ติ

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ-ติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจะได้วิสาขนา ในพระธรรมเทศนา
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา,
 ส่งเสริมศรัทธา-ความเชื่อ และวิริยะ-ความพากเพียรของท่าน
 ทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้า ตามทาง
 แห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของเรา
 ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษ ประการเหตุ
 เนื่องในวันมาฆบูชา ดังที่ท่านทั้งหลาย ก็ได้ทราบกันอยู่เป็น
 อย่างดีแล้ว. พิธีมาฆบูชาวันนี้ กระทำไป ในลักษณะเป็นที่
 ระลึกแก่พระอรหันต์, เป็นเครื่องบูชาคุณของพระอรหันต์
 เพราะว่าวันนี้เป็นวันของพระอรหันต์.

ธรรมเทศนาแสดงถึงการทำมาฆบูชาว่าจะต้องทำอะไร,
 แล้วแสดงถึงเรื่องของพระอรหันต์โดยตรง ว่าเราจะต้องรู้จักพระ
 อรหันต์ ที่เรายกให้ว่า วันนี้เป็นวันของพระอรหันต์ แล้วก็มาทำ
 พิธีบูชา, และได้กล่าวถึงลักษณะของพระอรหันต์ และโอกาส
 แห่งการบรรลุพระอรหันต์, ตลอดถึงวิธีทำตามพระอรหันต์
 มาแล้ว ในธรรมเทศนากันต์คำ.

ในบัดนี้จะได้แสดงถึงหนทางแห่งความเป็นพระอรหันต์
สืบต่อไปตามลำดับ โดยอาศัยพระพุทธานุญาตที่ว่า

สัพเพ สังขารา อนิจจาติ ยะทา ปัญญาเย ปัสสະติ,
เมื่อใด บุคคลย่อมเห็นด้วยปัญญา ตามที่เป็นจริงว่า
สังขารทั้งปวงเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยง;

อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธิยา,
เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ นั่นคือหนทางแห่ง
ความหมดจด.

สัพเพ สังขารา ทุกขาติ ยะทา ปัญญาเย ปัสสະติ,
เมื่อใด บุคคลย่อมมองเห็นด้วยปัญญา ตามที่เป็นจริงว่า
สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์;

อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธิยา,
เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ นั่นคือหนทางแห่ง
ความบริสุทธิ์.

สัพเพ ธัมมา อนัตตาติ ยะทา ปัญญาเย ปัสสະติ,
เมื่อใดบุคคล ย่อมเห็นด้วยปัญญา ตามที่เป็นจริงว่า
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา;

อะละ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธียา,
เมื่อนั้น ย่อมเปื้อนหายในสิ่งที่เป็นทุกข์ นั่นคือหนทางแห่ง
ความบริสุทธิ์ ดังนี้.

พระพุทธานุญาตนี้ เป็นที่มาแห่งบทธรรมะที่เรียกว่า พระ
ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ๓ ลักษณะ
ด้วยกัน.

ลักษณะแรก คือ ลักษณะแห่งความไม่เที่ยง, ลักษณะ
สอง คือ ลักษณะแห่งความเป็นทุกข์, ลักษณะสาม คือ
ลักษณะแห่งความเป็นอนัตตา. ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา
เป็นอย่างไร บุคคลใดเห็นแล้ว ก็ย่อมเปื้อนหายในสิ่งที่เป็นทุกข์.
ความเปื้อนหายในสิ่งที่เป็นทุกข์ นั่นแหละ คือ หนทางแห่งความ
บริสุทธิ์ คือพระนิพพาน หรือความเป็นพระอรหันต์ก็ได้.

เรื่องมันจึงมีความสำคัญอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะเปื้อน
หายในสิ่งที่เป็นทุกข์? และสิ่งที่เป็นทุกข์นั่นคืออะไร?
ถ้าเมื่อใดมีความรู้สึกเปื้อนหายในสิ่งที่เป็นทุกข์ เมื่อนั้นก็
จะเกิดหนทางแห่งความบริสุทธิ์หมดจด; ถ้ายังไม่เปื้อนหาย
แห่งสิ่งที่เป็นทุกข์ ก็ยังไม่มีหนทาง แห่งความบริสุทธิ์.

ผู้ที่ไม่เข้าใจก็จะสงสัยว่า ทำไมสิ่งที่เป็นทุกข์บางคนยังไม่เบื่อหน่าย? ก็หมายความว่าคนธรรมดาทั่วไป ไม่เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ ก็เพราะว่า เขาไม่มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นความจริงอย่างยิ่ง.

แล้วก็แจกไว้ชัดเจนว่า สังขารเท่านั้นที่ไม่เที่ยง และเป็นทุกข์, ธรรมทั้งปวงทั้งที่เป็นสังขารและวิสังขารทั้งหมดด้วยกันเป็นอนัตตา; วัตถุแห่งอนิจจัง และทุกขัง อยู่ในวงแคบกว่าวัตถุที่เป็นที่ตั้งแห่งอนัตตา.

ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้ ตั้งอยู่ในฐานะเป็น ธรรมนิยามตา, เป็น ธรรมจืดตา คือความเป็นอย่างนั้นตามธรรมชาติ ความที่ต้องเป็นอย่างนั้นอยู่ตามธรรมชาติ. เรียกกว้างออกไปถึงกับว่ามันเป็น ตถาตา คือความเป็นอย่างนั้น, เป็น อวิตถาตา คือไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, เป็น อนัญญถาตา ไม่เป็นโดยความเป็นอย่างอื่น ไปจากความเป็นอย่างนั้น.

ความที่เป็นตถาตา เป็นต้นนี้ มีพระพุทธภาษิตตรัสว่า มันเป็นธรรมชาติ อยู่ตามธรรมชาติ พระตถาคตจะเกิดขึ้น หรือจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม ความเป็นอย่างนั้นมันมีอยู่แล้ว

คือความที่สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา.

พระตถาคคคือบุคคลที่ถึงแล้วซึ่งตถา; ตถาก็คือตถา คค ก็แปลว่า ผู้ถึงแล้ว ตถาคค ก็แปลว่า ผู้ถึงแล้วซึ่งตถา. โดยใจความก็คือพระอรหันต์ทั้งปวง พระอรหันต์ทั้งปวงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งตถา คือเห็นแจ้งแล้ว ซึ่งสิ่งที่เป็นตถา. สิ่งที่เป็นตถาในที่นี้ ก็คือสิ่งที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา.

ในที่อื่น หมายถึงกฎแห่งอริยสัจสี่ คือเรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ และหนทางให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ก็มี ๔ อย่างนี้ เรียกว่า ตถา. ผู้ใดถึงซึ่งตถา คือเห็นด้วยปัญญา ต่อสิ่งที่เป็นตถานั้น ก็เรียกว่าตถาคคด้วยเหมือนกัน.

ในที่บางแห่ง ทรงระบุถึงอิทัปปัจจยตา คือกฎแห่งปัจจัยสมุปบาท ว่าเป็นตถาตา คือความที่เมื่อมีอวิชชาเป็นปัจจัย ย่อมเกิดสังขาร, สังขารเป็นปัจจัยย่อมมีวิญญาณ, วิญญาณเป็นปัจจัยย่อมมีนามรูป เป็นต้น, เป็นลำดับไป จนกระทั่งถึงความทุกข์. นี่ก็เป็นตถาหรือตถตา ผู้ใดถึงซึ่งธรรมนี้ ผู้นั้นก็ชื่อ

ว่าตถาคคด้วยเหมือนกัน. ดังนั้นตถาคคก็คือ ผู้ที่เข้าถึง
 สัจธรรมแห่งสามัญลักษณ์ะ ๓ ประการ, และถึงสัจ-
 ธรรมแห่งอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ประการ, และถึงสัจธรรมแห่ง
 ปฏิจสมุปบาท อันมีอาการ ๑๑ อาการ ดังนี้ เป็นต้น.

ส่วนในพระพุทธานุสสติ ที่ยกขึ้นไว้เป็นนิกเขปบทนั้น ระบุ
 ลงไปยังสามัญลักษณ์ะดังที่กล่าวแล้วว่า

เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารไม่เที่ยง เมื่อนั้นก็จะ
 เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์.

เมื่อใดเห็นว่าสังขารเป็นทุกข์ เมื่อนั้นก็จะเบื่อหน่าย
 ในสิ่งที่เป็นทุกข์.

เมื่อใดเห็นว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นก็จะ
 เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์.

ขอให้พิจารณาดูให้ดีว่า สิ่งที่เป็นทุกข์นั้นก็คือ สิ่งที่เป็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. มีความหมายซ้อนกันอยู่ว่า เห็นสิ่ง
 เป็นทุกข์ ก็จะเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์นั้นโดยตรง เหมือนกับ
 ของเราพูดอย่างโวหารธรรมดา.

แต่ว่า เมื่อใดเห็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เมื่อนั้นก็จะเบื่อหน่ายใน

สิ่งที่เป็นทุกข์; นี่ก็เพราะเหตุว่า เมื่อสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็ต้องเป็นทุกข์ เมื่อเห็นความไม่เที่ยง ก็เห็นความเป็นทุกข์ เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์.

ข้อที่ว่า เมื่อใดเห็นอนัตตา เมื่อนั้นก็จะเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์; เพราะว่ามันเป็นของไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ มันจึงเป็นอนัตตา, เห็นความไม่เที่ยง และความเป็นอนัตตา มันก็เบื่อหน่ายในสิ่งนั้น ซึ่งมีลักษณะแห่งความทุกข์. ฉะนั้น จึงควรจะสนใจเป็นพิเศษในข้อที่ว่า สิ่งที่เป็นทุกข์.

ผู้ที่ได้ศึกษามาเพียงพอแล้ว ก็จะพบได้เองว่า ในพระบาลีทั้งหลายนั้น คำว่า ทุกข์มีอยู่ ๒ ความหมาย. ความหมายทั่วไป ก็หมายถึง อาการที่ทนได้ยาก คือความเจ็บปวด ทนทรมาณ น้อย่างหนึ่ง คือเป็นความรู้สึกที่เป็นทุกข์อันเกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานด้วยอำนาจของตัณหา. จิตไปยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอว่าเป็นตนหรือเป็นของตน มันก็เกิดการเจ็บปวดขึ้นที่จิตนั้น อาการนั้นเรียกว่าเป็นทุกข์.

เช่น ถือว่าความเกิดของตน มันก็มีปัญหาเกี่ยวกับความเกิด แล้วก็เป็นทุกข์ เพราะปัญหาของความเกิด, ไปถือว่าความ

ตายเป็นของตน ก็เกิดความทุกข์ขึ้นเกี่ยวกับปัญหาของความตาย, หรือว่าถือว่าความแก่ของตน ความเจ็บไข้ของตน อะไรๆ เป็นของตน มันก็ต้องทรมานใจเป็นทุกข์ เพราะปัญหาอันเกี่ยวกับความแก่ หรือความเจ็บเป็นต้น. นี่เรียกว่าเป็นทุกข์เพราะมันเป็นสิ่งที่ขบกัด เหมือนกับว่าถูกขบกัด ด้วยของที่มันขบกัด เรียกว่าความทุกข์ แปลว่า สิ่งที่ทนได้ยาก.

ที่นี้ ข้อที่ว่า ความทุกข์ ในความหมายว่า มีลักษณะแห่งความทุกข์. นี่ก็ใช้กับสังขารทุกชนิดที่มีลักษณะแห่งความทุกข์ เพราะว่ามันไม่เที่ยง; แต่ไม่ใช่กับวิสังขารหรืออสังขตธรรม ที่มันมีลักษณะแห่งความเที่ยง จึงไม่เป็นทุกข์ ถึงจะเป็นอนัตตาก็ไม่ตรัสว่าเป็นทุกข์.

สังขารทั้งหลาย มันมีความไม่เที่ยง; เพราะมันมีความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มันจึงมีลักษณะแห่งความทุกข์ คือดูแล้วก็น่าเกลียด. คำว่า หู แปลว่า น่าเกลียด, คำว่า ขะ เต็มรูปก็ว่า อิกชะ ก็แปลว่า เห็น ทุกชะ แปลว่า เห็นแล้วก็น่าเกลียด. พุทธตามโฆหารธรรมดาว่า เห็นแล้วก็น่าเกลียด, สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นมีลักษณะแห่งความทุกข์ ในความหมายที่ว่า

เห็นแล้วก็น่าเกลียด.

ส่วนสิ่งที่เป็นอสังขตะ คือพระนิพพานโดยตรงนั้น มีลักษณะเที่ยง, สิ่งนี้มีใช้สังขาร เป็นอสังขาร, มีความเป็นของเที่ยง ดูแล้วก็น่ารัก; พูดยด้วยภาษาธรรมดาสامัญญะ จะเรียกว่าภาษาคนก็ได้. ใครมองเห็นอสังขตะแล้วรู้สึกว่ามันน่ารัก คนนั้นมันก็โง่งอย่างบรมโง่ง. เมื่อใดมองเห็นสังขารว่าเป็นของไม่เที่ยง ก็รู้สึกว่าเป็นของน่าเกลียด; เมื่อใดมองเห็นวิสังขารซึ่งเป็นของเที่ยง มันก็รู้สึกเป็นของที่น่ารัก.

การที่จะมีความเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ มันหมายถึงเบื่อหน่ายในสังขารทั้งหลาย ที่มีลักษณะน่าเกลียดในความหมายที่ว่าน่าเกลียด. สัพเพ สังขารา อนิจจาติ ยทา ปัญญาเย ปัสสติ เมื่อใดบุคคลเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง; อะถะ นิพพินตะติ ทุกเข เมื่อนั้นเขาก็จะเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์; เอสะ มัคโค วิสุทธียา นี่เป็นหนทางแห่งวิสุทธิ คือความหมดจดจากกิเลสและความทุกข์.

เด็กๆ อาจจะถามขึ้นมาว่า ถ้ามันเป็นทุกข์ ทรมาน เจ็บปวดแล้ว ใครจะไปรักมัน? นี่ก็แปลว่า สิ่งที่มีมันเป็นทุกข์ ทน

ทรมาน เจ็บปวด ขบกัดนั้น ใครๆ ก็ต้องเกลียด ต้องเบื่อหน่าย. แต่สิ่งที่มันไม่ขบกัด มันเป็นสักว่า เป็นสังขารอยู่ตามธรรมดา นี่มันก็ยากที่ใครจะรู้สึกเบื่อหน่าย; เว้นไว้เสียแต่ว่า เขาได้มองเห็นความไม่เที่ยงแห่งสิ่งนั้นเสียก่อน.

เช่น ก่อนหินทั้งหลายที่อยู่ตรงหน้านี้ ก็เป็นสังขาร; แล้วก็มีอาการแห่งความไม่เที่ยง ไปตามธรรมดาของสังขาร. ถ้ามองเห็นความไม่เที่ยงแห่งก้อนหินเหล่านี้ เราก็จะรู้สึกเบื่อหน่ายในก้อนหินเหล่านี้ ซึ่งมีลักษณะแห่งความน่าเบื่อหน่าย คือน่าเกลียดน่าชัง เพราะความที่มันไม่เที่ยงนั่นเอง.

อะไรๆ ที่มันไม่มีชีวิตวิญญาณ ไม่มีความรู้สึกนึกคิดได้ ไม่อาจจะรู้สึกว่าเป็นทุกข์ทรมานได้ แต่มันก็มีลักษณะแห่งความเป็นทุกข์ คือมันดูแล้วมันน่าเกลียด แก่บุคคลผู้เห็นสิ่งนั้น ตามที่เป็นจริง ว่ามันเป็นอนิจจัง เป็นอนัตตา รวมทั้งเป็นทุกข์ด้วย.

เราจะต้องมองดู จนกระทั่งเห็นความจริงข้อนี้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาด้วย. แต่มองเห็นให้กว้างในกรณีของอนัตตาว่า ธรรมทั้งปวง ทั้งที่เป็น

สังขาร และที่เป็นวิสังขาร คือมิใช่สังขาร มันก็เป็นอนัตตา.

เรามีวัตถุเป็นที่รักที่พอใจ แก้วแหวนเงินทอง บุตรภรรยา
สามี เมื่อไปยึดมันถือมันเข้าก็เป็นทุกข์ เจ็บปวดในใจ; นี่ใน
ความหมายที่ว่ามันเป็นทุกข์ธรรมดา. แต่แม้จะไม่ได้ไปยึดถือ
เข้า ไม่ได้ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้นในใจ มันก็มีลักษณะแห่งความ
ไม่เที่ยง. เมื่อไปดูเห็นความไม่เที่ยงเข้า ก็จะเห็นลักษณะแห่ง
ความเป็นทุกข์ เนื่องจากความไม่เที่ยงนั้น คือมันน่าเกลียด หรือ
มันหลอกลวง เพราะความไม่เที่ยง, เพราะความเป็นของ
ไม่เที่ยง มันเปลี่ยนแปลงเสมอ; นี่คือลักษณะที่น่าเกลียด.

ตรงกันข้ามกับพระนิพพาน ซึ่งเป็นวิสังขาร ดูแล้วไม่น่า
เกลียด กลับจะน่ารัก น่าปรารถนา น่าพอใจ เพราะว่ามันเป็น
ของเที่ยง. เมื่อเห็นของเที่ยงชนิดนี้ ก็มีความรู้สึกที่ไม่น่าเกลียด
คือรู้สึกเป็นสุขแก่ตาที่จะเห็น ถ้าเห็นของไม่เที่ยง ก็รู้สึก
เป็นทุกข์แก่ตาที่จะเห็น. ขอได้สนใจในเรื่องของสามัญลักษณ์
ไว้โดยนัยนี้.

ความเป็นพระอรหันต์นั้น ก็คือ ผลของการเห็นสามัญ-
ลักษณ์โดยสมบูรณ์; ถ้าเห็นสามัญลักษณ์ไม่ถึงขนาดที่สมบูรณ์

ก็จะเป็นเพียงพระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามีไปตามลำดับ. การบรรลุมรรคผลนั้น คือ การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ เป็นอนัตตานี้ทุกระดับชั้น, เห็นน้อยๆ ไม่เป็นพระโสดาบันก็ได้, เห็นพอสมควรก็เป็นพระโสดาบัน, เห็นมากขึ้นไปอีก ก็เป็นพระสกิทาคามีและอนาคามี, เห็นถึงที่สุดก็เป็นพระอรหันต์.

ในกรณีที่บุคคลเป็นพระอรหันต์ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็เพราะว่า เขาเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงระดับสูงสุด. มีย่อมมากมายทั่วไป ที่บุคคลบรรลุธรรมะรวดเดียวก็เป็นพระอรหันต์ ในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า. บางทีก็บรรลุธรรมะ ในขั้นเป็นพระอรหันต์ทั้งหมดทั้งหมุ่ เป็นสิบ เป็นร้อย เป็นพัน ด้วยความเป็นพระอรหันต์ เพราะว่ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงที่สุด. ไม่คลานค้วมเตี้ยมเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี เป็นต้น เพราะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ถึงที่สุด.

การพยายามให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ย่อมเป็นผลดีเสมอ แม้จะไม่เป็นพระอริยบุคคล ก็ยังเป็นปุถุชนชั้นดี คือ

เป็นกัลยาณบุรุษ, ไม่โล่ง่างมกาย ไม่หลงใหล เหมือนกับ
บุรุษเต็มที; ท่านจึงยกเอาการเห็นพระไตรลักษณ์นี้ เป็น
หลักปฏิบัติที่สำคัญในพระพุทธศาสนา. ผู้ที่เพ่งพิจารณาอนิจจัง
ทุกข์ อนัตตา อยู่เป็นประจำ จนถึงกับว่า มีอะไรเกิดขึ้นก็พลั้ง
ปากออกมาว่า อนิจจัง ทุกข์ อนัตตา ตามแบบฉบับของคน
โบราณผู้นับถือพระพุทธศาสนา อย่างนี้ก็มีอยู่.

คนเดี๋ยวนี้น่าสนใจเรื่องอนิจจัง ทุกข์ อนัตตา; เกิด
อะไรขึ้นมา ก็ไม่ได้พลั้งปากออกไปว่า อนิจจัง ทุกข์ อนัตตา
กลับไปพลั้งปากเป็นคำหยาบคาย น่าเกลียดน่าชังอะไรก็ไม่รู้.
นี่แหละแสดงความไม่เป็นพุทธบริษัท ไม่มีพระอนิจจัง พระทุก
ข์ พระอนัตตา ประจำอยู่ในใจ.

คนแต่สมัยโบราณ เขาเดิมคำว่าพระเข้าไปข้างหน้าคำว่า
อนิจจัง; ขอให้เห็น "พระอนิจจัง" ขอให้เห็น "พระทุกข์" ขอ
ให้เห็น "พระอนัตตา" นี้ ในฐานะที่เป็นความจริงสูงสุด จึงใส่คำ
ว่าพระเข้าไป. เห็นความจริงสูงสุดของความไม่เที่ยง ก็เรียกว่า
เห็นพระอนิจจัง, เห็นความจริงสูงสุดของความเป็นทุกข์ คือ
ดูแล้วน่าเกลียดน่าชัง นี่ก็เรียกว่าเห็นพระทุกข์, แล้วเห็นความ

ไม่ใช่คนถึงที่สุด ก็เรียกว่า เห็นพระอนัตตา.

ถ้าว่าเป็นผู้มีญาณอันแท้จริงเพียงพอ เห็นพระอนิจจัง แล้วก็จะเห็นพระทุกขัง เห็นพระอนัตตา เนื่องกันไปทีเดียว. ดังบาลีมีอยู่ชัดแล้วว่า *สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดทั้งไม่เที่ยง และเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็อนัตตา.* แต่ท่านใช้คำว่า สัพเพ สังขารา แปลว่าทุกสิ่งทุกอย่าง คือสังขารทั้งปวง มันก็มีลักษณะแห่งความไม่เที่ยง, มีลักษณะแห่งความเป็นทุกข์ จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตวิญญาณ หรือไม่มีชีวิตวิญญาณ มันก็มีลักษณะแห่งความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ ตามธรรมดาของสังขาร.

เช่น แก้วแหวน เงินทอง ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่ลักษณะแห่งความไม่เที่ยงของมันปรากฏอยู่; เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นสิ่งที่ดูแล้วน่าเกลียด, เห็นแล้วรู้สึกน่าเบื่อหน่าย น่าระอา เพราะว่ามันมีความไม่เที่ยง; เราก็ไปหลงรักมัน ในฐานะเป็นแก้วแหวนเงินทอง เป็นทรัพย์สมบัติ. แม้จะขยายออกไปถึงสิ่งที่ใหญ่โต เช่น เรือกสวนไร่นา ที่ดิน เป็นสมบัติพัสถาน มันก็มีลักษณะแห่งความไม่เที่ยง คือเปลี่ยนแปลง ไปยึดถือเข้าก็เกิดทุกข์; แม้ไม่ยึดถือ ก็มีลักษณะแห่งความเปลี่ยนแปลง.

ผู้มีปัญญาเห็นแล้วก็จะรู้สึกว่ น่าเกลียดและน่าชัง เพราะความหลอกลวงของความเปลี่ยนแปลง; นี่จึงเรียกว่า จะเบื่อหน่ายในสิ่งที่มีลักษณะแห่งความทุกข์ พุดสั้นๆ ว่า เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็ทุกข์. ใครเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็จะเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็ทุกข์ คือสิ่งที่มีลักษณะดูแล้วก็น่าเกลียด น่าชัง เพราะว่ามันเปลี่ยนแปลง ตรงกันข้ามกับสิ่งที่มันไม่เปลี่ยนแปลง คือ เป็นของเที่ยง เห็นแล้วก็น่ารัก น่าพอใจ น่าปรารถนา. ผู้มีปัญญาจึงปรารถนาพระนิพพาน ไม่ได้ปรารถนาสังขาร แม้จะเป็นที่น่ารักใคร่พอใจของคนธรรมดาสามัญทั่วไปอย่างไรก็ตาม.

นี่แหละการที่จะละจากความเป็นปุถุชน ไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้านั้น มันสำคัญอยู่ที่ว่า เห็นพระไตรลักษณ์เหล่านี้หรือไม่? เห็นมากหรือน้อย? เห็นถึงที่สุดหรือไม่? จะต้องมึญาณ คือความรู้ และทศนะคือความเห็น บวกกันเป็นญาณทศนะ คือการเห็นด้วยอำนาจแห่งความรู้ ว่าสังขารไม่เที่ยง สังขารเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา นี่เป็นจุดเริ่มแรก.

คำว่า ญาณแปลว่าความรู้ ท่านแบ่งออกเป็น ๒ ตอน.

บรรดาญาณทั้งหลาย จะมีมากมายก็สืบชื่อ แต่ถ้าแบ่งออกได้แล้วก็เป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่เห็น ธรรมฐิติญาณ ตอนหนึ่ง, ตอนที่เห็นนิพพานญาณ ตอนหนึ่ง. มีคำเรียกว่านิพพานญาณ ฟังแล้วก็แปลกดี สืบต่อมาจากธรรมฐิติญาณ.

ธรรมฐิติญาณ คือ ญาณที่เห็นธรรมฐิติ เห็นธัมมนิยาม คือ เห็นพระไตรลักษณ์นั่นเอง. พระไตรลักษณ์ได้ชื่อว่า ธรรมฐิติ ธรรมนิยาม, ได้ชื่อว่าตถตา อวิตถตา อนัญญุตตา เป็นต้น. จะต้องเริ่มต้นด้วยธรรมฐิติญาณ มองเห็นความไม่เที่ยง, แล้วก็เห็นความที่เป็นทุกข์, ความที่เป็นอนัตตา นี่ก็เป็นญาณ. เห็นไตรลักษณ์แล้วก็เกิดนิพพิทาญาณ มีความเบื่อหน่ายคลายกำหนด, จนกระทั่งมาถึงความปล่อยวาง เป็นวิมุตติญาณ; ญาณนี้ก็เป็นนิพพานญาณ; ถือหลักว่า นับตั้งแต่วิมุตติญาณขึ้นไป ก็อยู่ในพวกนิพพานญาณทั้งนั้น.

นิพพานญาณเห็นนิพพาน, วิมุตติญาณทศณะเห็นการที่บรรลุมุक्ति คือนิพพานแล้ว, หรือปัจจุเวกขณะญาณ ได้ชิมรสของพระนิพพานอยู่ ญาณเหล่านี้เรียกว่า นิพพานญาณทั้งสิ้น. จะเป็นนิพพานญาณในระดับโสดา สกิทาคา อนาคา

อรหันต์ อะไรก็ตาม ถ้าเป็นเรื่องของการสิ้นกิเลสลงไปในระดับใดระดับหนึ่งแล้ว ก็เรียกว่า นิพพานญาณ.

จึงมีการบรรลุนิพพานเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ญาณในส่วนอัมมจฺฐิตี ได้แก่การเห็นความจริงของสังขารทั้งปวง มีรายละเอียดมากมายตามลักษณะนั้น ๆ. ครั้นอัมมจฺฐิตินิพพานเห็นไตรลักษณ์แห่งสังขารทั้งปวง เป็นไปถึงที่สุดแล้ว ก็เกิดเบื่อหน่ายคลายกำหนดและปล่อยวาง. ความปล่อยวางนี้ เป็นนิพพานญาณเป็นขั้นไป จนกว่าจะถึงญาณสุดท้าย คือได้เสวยรสแห่งความหลุดพ้น. ท่านลองคิดว่า มันมีความจำเป็นอย่างไร ที่เราจะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า พระไตรลักษณ์?

ถ้าอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ มีความรู้สึกเห็นแจ้งอย่างแจ่มแจ้งอยู่เสมอ ในสิ่งที่เรียกว่าไตรลักษณ์. ตามธรรมดาที่หิยขันธ์มาพิจารณาในเวลาที่ทำกรรมฐานภาวนา ให้เห็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ของสังขาร, ให้เห็นความเป็นอนัตตาของธรรมทั้งปวง ทั้งที่เป็นสังขารและวิสังขาร.

การทำวิปัสสนานั้นไม่มีอะไรอื่นเลย นอกไปจากพิจารณาให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งที่มีความเป็นอย่างนั้น.

อย่างว่าทำอานาปานสติ ก็ทำการกำหนดลมหายใจ ให้จิตสงบ
 รับเป็นสมาธิ แล้วเกิดปิติความพอใจ เกิดความสุข คือสุขใจ
 ปรากฏชัดอยู่ เป็นสังขารที่ชัดเจน เป็นสังขารที่ถึงขนาด คือ
 ความรู้สึกปิติและปราโมทย์อยู่. แล้วก็พิจารณาดูความไม่เที่ยง
 แห่งสังขารเหล่านั้น ว่าลมหายใจก็ไม่เที่ยง ลมหายใจยาวก็ไม่
 เที่ยง ลมหายใจสั้นก็ไม่เที่ยง, ความที่ลมหายใจปรุงแต่งร่างกาย
 นี้ มันก็ไม่เที่ยง. เพราะว่าลมหายใจก็ไม่เที่ยง การปรุงแต่งนั้น
 ก็ไม่เที่ยง ดังนั้นร่างกายนี้จึงไม่เที่ยง.

ถ้าจะเห็นให้ละเอียด ในความเป็นอนิจจังของร่างกายนี้
 ก็ดูความที่ร่างกายนี้ขึ้นอยู่กับลมหายใจ ที่มันคอยปรุงแต่งไว้.
 ให้เห็นความไม่เที่ยง ทั้งของลมหายใจซึ่งเป็นผู้ปรุงแต่ง และ
 เห็นความไม่เที่ยงของร่างกาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง
 แล้วก็ให้เห็นอาการของการที่มันปรุงแต่ง ว่าก็ล้วนแต่ไม่เที่ยง
 ให้เห็นว่าร่างกายนี้ว่าไม่เที่ยง.

สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ ดังนั้นร่างกายนี้จึงมี
 ลักษณะแห่งความทุกข์ คือ ความที่ดูแล้วมันน่าเกลียด เพราะ
 ความที่มันไม่เที่ยง. เห็นพร้อมกันทั้งไม่เที่ยง และน่าเกลียด นี้

ก็คือเห็นอนาคตว่ามิใช่ตน ไม่ควรจะยึดถือโดยความเป็นของตน.

ลักษณะแห่งความไม่เที่ยง, ลักษณะแห่งความเป็นทุกข์, ลักษณะแห่งความเป็นอนัตตา มีความหมายอย่างนี้ แล้วก็เนื่องกันอยู่. เห็นว่าไม่เที่ยง มันก็ทำให้เกิดความรู้สึกว่า เป็นทุกข์หรือน่าระอา, ไม่เที่ยงและหลอกลวงอย่างน่าระอา มันก็ไม่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน. นี่แหละคือพระไตรลักษณ์ที่เราพูดกันมากจนติดปาก ติดปากมากจนไม่รู้ว่ หมายความว่าอย่างไร.

อาตมาก็ไม่ได้ดูถูกบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ที่อาตมาจะคิดว่า เขามัวแต่ท่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยไม่รู้ความหมาย. บัดนี้ลูกหลานของปู่ย่าตายายนั้น ก็ควรจะเขยิบออกไป ไม่เพียงแต่ท่องกันเฉยๆ ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่ให้เห็นความจริงของสิ่งนี้ถึงขนาดที่เรียกว่า ธรรมจตุตถนิยาม; ให้ธรรมจตุตถนิยามเกิดขึ้นปรากฏประจักษ์ชัดในความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ผู้ใดเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแวบเดียว ขณะจิตหนึ่ง หรือว่าชั่วช่วงประับหุหนึ่ง ก็ยังดี, มันก็ยังดีกว่าผู้ที่ท่องบ่นพระไตรปิฎกครบทั้งพระไตรปิฎก โดยไม่เห็น อนิจจัง

ทุกขัง อนัตตา; ท่านเปรียบค่าหรือความหมายไว้อย่างนี้.

ฉะนั้นเราพุทธบริษัท ควรจะทำความเข้าใจให้เหมาะสมกับความ
เป็นพุทธบริษัท ที่แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. พุทธบริษัทเป็นผู้รู้
ก็เพราะรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. พุทธบริษัทเป็นผู้ตื่น ก็
ตื่นจากหลับ คือกิเลสแห่งอวิชชา ตื่นขึ้นมาก็ไม่ต้องหลับ; เมื่อ
ไม่หลับมันก็เห็นตามที่เป็นจริง ก็คือเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.
นี้เรียกว่า เป็นผู้ตื่น ตื่นจากหลับ เพราะเห็นจริงไม่ถูกหลอกลวง
ก็เป็นผู้ที่ไม่ต้องเป็นทุกข์ ก็เรียกว่า เป็นผู้ที่เบิกบาน; ผู้รู้ ผู้ตื่น
ผู้เบิกบาน ตามที่คำคำนี้จะแปลได้ ๓ ความหมายอย่างนี้.

เราจงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานให้สมตามความหมายของ
คำคำนี้. พระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
ถึงที่สุด; เรายังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิก
บาน ไปตามแบบปุถุชนชั้นดี. พระโสดาบัน สกิทาคามี
อนาคามี ท่านก็มีความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานมากยิ่งขึ้นไป
จนใกล้ความเป็นพระอรหันต์.

เรื่องมันมีอยู่แต่ว่า จะตื่นคราวเดียวหมดเป็นพระอรหันต์
หรือจะตื่นไปตามลำดับ เป็นพระโสดาฯ สกิทาคาฯ อนาคาฯ.

พิจารณาดูเรื่องราวในพระบาลีพระไตรปิฎกแล้ว จะพบว่า การตื่นคราวเดียวเป็นพระอรหันต์นั้น มีมากกว่าที่จะคลานงุ่มง่ามไปตามลำดับ. นี่มันสำเร็จอยู่ที่การมีการพิจารณาเห็นพระไตรลักษณ์ คือการกระทำให้เกิดขึ้นมาซึ่งธัมมฐิติญาณ.

ขอให้จำคำนี้ไว้ แม้ว่าจะเป็นคำที่แปลว่าธัมมฐิติญาณ. เราจะทำให้เกิดการเห็นแจ้งในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, เห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์; เห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์เมื่อไร ก็จะทำให้เกิดธัมมฐิติญาณ ที่วัดก็ได้ ที่บ้านก็ได้.

ที่บ้านก็มีทางที่จะเกิดธัมมฐิติญาณ เพราะว่าเวลาไหว้พระสวดมนต์นั่งเจริญกรรมฐานภาวนานั้น ก็มีได้ที่บ้าน, และว่าที่บ้านมันมีเรื่องมาก ถ้ามีอะไรเกิดขึ้น ก็จต้องรีบปรับกันกับพระไตรลักษณ์. อะไรที่ทำให้เกิดวิบัติวินาศฉิบหาย ก็ให้พระไตรลักษณ์มาช่วยให้พ้นท่วงที่ อย่าต้องเป็นทุกข์เพราะความวิบัตินั้น. เมื่อความเจ็บไข้เกิดขึ้น ก็ให้พระไตรลักษณ์มาช่วยให้พ้นท่วงที่ อย่าต้องเป็นทุกข์เพราะความเจ็บไข้ นั้น.

ที่นี่ ถ้าว่ามันได้มาอย่างดี ได้ลาภ ได้ผล ได้ความร่ำรวย ก็ให้พระไตรลักษณ์มาช่วยให้พ้นท่วงที่ คืออย่าให้มันโกง. พอมัน

รวยขึ้นมา มันก็หลงระเรีงไปในความร่ำรวย มันโง่ มันก็ตกนรก
แห่งความโง่ ก็ให้พระไตรลักษณ์ มาช่วยจับยึดไว้ อย่าให้มันตก
นรกแห่งความโง่. นี่เรียกว่า ให้พระไตรลักษณ์มาช่วยให้ทัน
ทั่วทั้งที่ ในเมื่อเป็นการได้ คือได้ลาภ.

และเมื่อเสื่อมลาภ ก็ให้พระไตรลักษณ์มาช่วยให้ทัน
ทั่วทั้งที่ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์. เมื่อได้ทุกข์ เป็นทุกข์ ก็ให้พระ
ไตรลักษณ์มาช่วยให้ทันทั่วทั้งที่ ให้หายความรู้สึกที่เป็นทุกข์ ว่า
โธ่ มันเป็นอย่างนี้เอง, ให้มันเกิดธัมมจิตฺตญาณขึ้นมาว่า มันเป็น
อย่างนี้เอง.

เมื่อได้ความสุข ก็อย่าให้มันตกนรกแห่งความโง่, ให้พระ
ไตรลักษณ์มาช่วยให้ทันทั่วทั้งที่ว่า มันก็เป็นของธรรมดา
แม้จะมีความสุขอย่างไร มันก็เป็นของธรรมดา ก็ไม่หลงไหลใน
ความสุข. เมื่อได้ยศก็ไม่หลง เมื่อเสื่อมยศก็ไม่หลง,
เมื่อได้นินทาก็ไม่เป็นทุกข์ เมื่อได้สรรเสริญก็ไม่ดีใจ.

อยู่ในโลกนี้ มันต้องคลุกเคล้ากันไปกับโลกธรรม คือ
ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ความ
นินทา และความทุกข์ ๘ ประการนี้ ซึ่งเรียกว่าโลกธรรม.

อยู่ที่บ้านเสียอีก ยิ่งเต็มไปด้วยโลกธรรม เพราะฉะนั้นอยู่ที่บ้าน
มันก็มีโอกาสที่จะพิจารณาพระไตรลักษณ์ ต่อโลกธรรมที่มา
ครอบงำอ้าย. ที่วัดก็มี ที่บ้านก็มี อย่างนี้แล้วมันก็เป็นโอกาส
เสมอกัน ในการที่จะศึกษาเรื่องอันเกี่ยวกับพระไตรลักษณ์.

ถ้ามันมีความทุกข์ เจ็บปวดขึ้นมา ก็อย่าไปหลงไหลไป
เป็นทุกข์ อย่าไปเป็นทุกข์; แม้มันจะมีลักษณะน่าเกลียด คุณมัน
ให้เป็นของที่มีลักษณะน่าเกลียด ก็อย่าต้องเป็นทุกข์ เจ็บปวด
รวดราวอยู่ในใจ. และเมื่อได้ความสุข เป็นของที่ไม่ต้องทน
หรือทนได้ สนุก นี่ก็อย่าไปหลงสนุกกับมัน ให้เห็นความที่มัน
เป็นสักว่าสังขารตามธรรมดาอย่างนี้. ก็จะเรียกว่า เป็นพุทธ
บริษัทอย่างถูกต้อง, เป็นพุทธบริษัทสมน้ำสมเนื้อสมตัว คือ
เป็นพุทธบริษัทจริง เป็นพุทธบริษัทที่อยู่ด้วยหนทางแห่งความ
หมดจด จนกว่าจะลุถึงปลายทางแห่งความหมดจด ตามพระ
บาลีนั้น.

เมื่อใดเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อนั้นจะเบื่อหน่าย
ในสิ่งที่เป็นทุกข์; ความเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์นั้น เป็นจุดตั้ง
ต้นแห่งหนทางไปสู่ความบริสุทธิ์ คือพระนิพพาน; หนทางไป

พระนิพพาน มีจุดตั้งต้นอยู่ที่การเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์. เราจึงมองเห็นสิ่งที่เป็นทุกข์ ว่าเป็นทุกข์ แล้วก็เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์. ฉะนั้นการพิจารณาอนิจจัง ทุกขัง อนัตตตาอยู่นั้นแหละ ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์; เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์แล้ว ก็เป็นจุดตั้งต้นของหนทางที่จะไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ หรือความเป็นนิพพาน.

ความบริสุทธิ์หมดจดนั้น ก็คือความเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์ไม่มีความเศร้าหมองเพราะไม่มีกิเลส, พระอรหันต์มีขันธ ๕ ที่บริสุทธิ์ คือขันธ ๕ ที่สมมติกันว่า เป็นขันธของพระอรหันต์นั้น ไม่มีอุปาทานเข้าไปยึดถือขันธเหล่านั้น ว่าเป็นตัวตน หรือของตน.

ที่จริงมันก็เป็นคำพูดที่ผิดอยู่มาก ที่จะพูดว่า เป็นพระอรหันต์ แล้วยังมีขันธที่บริสุทธิ์ นี้พูดตามภาษาคน; ถ้าเป็นภาษาธรรมแท้ๆ ก็ไม่มีตัวมีตนแห่งพระอรหันต์. ก็หมายถึงจิตของบุคคลที่ประกอบอยู่ด้วยญาณ ไม่มีความยึดมั่นในสิ่งใดๆ ปราศจากความยึดมั่น บริสุทธิ์จากความยึดมั่น จึงบริสุทธิ์จากความทุกข์; นี้เรียกว่าคนบริสุทธิ์ มีภาวะแห่งความบริสุทธิ์. ข้อ

ปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้นก็เรียกว่า *หนทางแห่งความบริสุทธิ์*.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคน ดำรงตนอยู่ในหนทางแห่งความบริสุทธิ์ คือ การเห็นสังขารตามที่เป็นจริง โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา; แล้วก็มีอาการเหมือนกับชะงักอยู่ หรือ ถอยหลังอยู่ ไม่ก้าวเข้าไปจับฉวยเอาสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา; แล้วก็เบือนหน้าต่อสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่. นี่เรียกว่า เดินอยู่ในหนทางแห่งความบริสุทธิ์ ซึ่งจะขยายออกเป็น หนทางมีองค์แปดประการก็ได้; เพราะว่า เมื่อใครเห็นความจริงเกี่ยวกับพระไตรลักษณ์ ในสังขารทั้งปวง อยู่ บุคคลนั้นก็จะมีความถูกต้อง ในองค์แปดประการ ที่เราเรียกกันว่าองค์แห่งมรรค.

เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่ ก็มี *สัมมาทิฐิ*, แล้วก็ปรารถนาพระนิพพาน นี่ก็เป็น *สัมมาสังกัปป*, การพูดจาของเขาก็จะถูกต้อง เป็น *สัมมาวาจา*, การทำงานของเขาก็จะถูกต้อง เป็น *สัมมากัมมันโต*, การดำรงชีวิตของเขาก็จะถูกต้อง เป็น *สัมมาอาชีโว*. อย่าเข้าใจไปว่าอยู่ด้วยพระอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็จะทำมาหากินไม่ได้, จะพูดจาอะไรไม่เป็น.

ยิ่งเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ยิ่งมีการพูดจาที่ถูกต้องโดย
 อัตโนมัตติ, มีการทำงานที่ถูกต้องโดยอัตโนมัตติ, มีการดำรง
 ชีวิตอยู่อย่างถูกต้องโดยอัตโนมัตติ, ความ پاکเพียรของเขาก็ถูก
 ต้อง เป็น *สัมมาวายาโม*, สติความรำลึกของเขาก็ถูกต้อง เป็น
สัมมาสติ, สมาธิของเขาก็ถูกต้อง เป็น *สัมมาสมาธิ*. ถูกต้อง
 ไปทั้งแปดประการ เพราะอำนาจของความเห็นพระไตรลักษณ์,
 เป็นผู้อยู่ด้วยความเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ แต่ก็ไม่ต้องมานั่ง
 โสกเศร้าเหมือนกับคนบ้า.

การเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น ไม่ได้ทำให้มานั่งโศก-
 เศร้าระทมใจอยู่ หรือมานั่งร้องไห้อยู่ แต่ทำให้อยู่ด้วยความรู้สึก
 เฉลียวฉลาด อาจหาญ ร่าเริง เป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของ
 สิ่งใด ที่มายั่วให้ยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นของน่ารักหรือน่าชัง.

ความเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จะช่วยคุ้มกันไม่ให้เกิด
 ความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด; เพราะเขาเห็นว่า สิ่งเหล่านั้นมันน่า
 เกลียด เพราะมันมีอาการแห่งความไม่เที่ยงและความเป็นทุกข์
 โดยอัตโนมัตติ จึงไม่ไปจับฉวยเอาสิ่งใด โดยความเป็น
 ตัวตน หรือความเป็นของของตน.

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทำความเข้าใจในข้อนี้ให้มากที่สุด
 จึงจะตั้งอยู่ที่หนทางแห่งความบริสุทธิ์ คือความเป็นพระอรหันต์
 ซึ่งเป็นบุคคลผู้เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์.

วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ เราก็พูดกันถึงเรื่องพระ
 อรหันต์ว่าเป็นอย่างไร? หนทางที่จะเข้าสู่ความเป็นพระอรหันต์
 นั้นเป็นอย่างไร? จะได้ดำรงจิตใจให้ถูกต้อง โดยไม่ต้องมีตัวกู
 ของกู ก็ดำรงจิตได้อย่างถูกต้อง. จิตนั้นก็อยู่ในภาวะที่ถูกต้อง
 เจริญงอกงามไปตามหนทางของธัมมจิตติญาณ คือ ความรู้แจ้ง
 ประจักษ์ในสิ่งที่มันเป็นอย่างนั้นอยู่เองตามธรรมชาติของมัน.

ย้ำอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น
 มันเป็นธัมมจิตติ คือ มันเป็นการตั้งอยู่แห่งธรรมชาติ, มันเป็น
 ธรรมนิยาม คือ เป็นการตั้งอยู่ตามธรรมดาโดยนิยามของ
 ธรรมชาตินั้น มันเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้น, มันเป็นตถตา
 คือความเป็นอย่างนั้น, มันเป็นอวิตถตา คือ มันไม่ผิดไปจาก
 ความเป็นอย่างนั้น, มันเป็นอนันตญญตถตา คือ มันไม่เป็นโดย
 ประการอื่น จากความเป็นอย่างนั้น; เห็นชัดอย่างนี้เรียกว่า
 เห็นธัมมจิตติญาณ มีธัมมจิตติญาณ. ถ้ามีธัมมจิตติญาณจริงแล้ว
 เพียงพอแล้ว ก็เป็นการแน่นอนที่จะมีนิพพานญาณ คือ ญาณ

ทั้งหลายที่เนื่องกันอยู่กับพระนิพพาน.

ญาณมี ๒ ญาณเท่านั้น ธัมมจิตฺติญาณ เห็นพระไตรลักษณ์, นิพพานญาณ คือเห็นพระนิพพาน ที่เป็นผลของการเห็นพระไตรลักษณ์. เราไม่ต้องเรียนมากจนเวียนหัว ด้วยเรื่องของญาณนับได้สิบๆ ชื่อ ถึงร้อยชื่อ หลายร้อยชื่อ เราเรียนกันแต่เพียง ๒ ญาณ คือ ธัมมจิตฺติญาณ-เห็นสภาพตามที่เป็นจริงของสังขาร รวมทั้งวิสังขาร. ถ้าสังขารก็ต้องไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, ถ้าเป็นวิสังขารก็เป็นอนัตตา ทั้งที่เป็นของเที่ยงและเป็นของไม่ทุกข์ ไม่มีลักษณะแห่งความทุกข์.

รู้จักสังขาร คือสิ่งที่มีการปรุงแต่งว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดยส่วนเดียวก็ยังได้ ฝ่ายวิสังขารย่อมจะเป็นไปเอง. ถ้าเราเห็นฝ่ายสังขารอย่างถูกต้องเต็มที่ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วจิตก็ไม่จับฉวยอะไร ไม่ยึดมั่นอะไร ไม่มีกิเลสเกิดขึ้น. เมื่อไม่จับฉวยอะไร ไม่มีกิเลสเกิดขึ้น สภาพที่เป็นอสังขตะ หรือเป็นวิสังขาร ก็ปรากฏแก่จิตนั้น.

มีพระบาลีอยู่ชุดว่า ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งราคะ เป็นที่สิ้นไปแห่งโทสะ เป็นที่สิ้นไปแห่งโมหะนั้นเป็นอสังขตะ; เพราะว่ามันไม่มี ราคะ โทสะ โมหะ จะปรุงแต่ง, ปราศจากสิ่งปรุงแต่ง

มันจึงเป็นอสังขตะ.

ถึงพระนิพพานเองก็เหมือนกัน เป็นที่สิ้นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ จะเผาผลาญให้เราร้อน จึงเป็นของเย็น; นี่เป็นเรื่องของพระนิพพาน. เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยประจักษ์ชัดแล้ว ก็จรรู้สึกต่อพระนิพพาน ซึ่งเป็นของเย็น; นี่คือนิพพานที่เข้าถึงตถา เรียกว่า ตถาคต.

ตถาคตไม่ได้หมายถึงแต่พระพุทธเจ้าจำพวกเดียว พระอรหันต์ทั้งหลาย ก็เป็นตถาคตด้วยเหมือนกัน คือเป็นผู้ที่เข้าถึงซึ่งตถาด้วยเหมือนกัน. แต่ว่าวิธีพูดจานั้น หมายถึงกันแต่พระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าท่านใช้นามสำหรับเรียกพระองค์เองว่า ตถาคต ว่า เราตถาคต.

ตถาคตคำนี้แปลว่า ถึงแล้วซึ่งตถา มันก็คือถึงธรรมะที่เป็นอัมมฐิติญาณและนิพพานญาณ. พระอรหันต์ทั้งหลายก็สมบูรณ์อยู่ด้วยอัมมฐิติญาณ และนิพพานญาณ เพราะว่าท่านก็ถึงซึ่งตถา, มีความรู้ที่ทำให้รู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องพระไตรลักษณ์, ในเรื่องอริยสัจทั้ง ๔, ในเรื่องอิทัปปัจจยตา คือปฏิบัติสมุบาททั้ง ๑๑ อากาโร. ผู้ที่ผ่านสิ่งเหล่านี้ไปได้ ก็เรียกว่า ตถาคตด้วยกันทั้งนั้น, แล้วเป็นที่สิ้นสุดแห่งความเป็นมนุษย์ ที่

เราเรียกกันง่ายๆ ว่า เป็นผู้สำเร็จ.

ปัญหาเกี่ยวกับมัจฉาทิฏฐิ พวกอันทาทาทิกทิฏฐิ มีอยู่ว่า ตถาคตหลังจากตายแล้ว มีอีก, หรือตถาคตหลังจากตายแล้ว มิได้มีอีก, ตถาคตหลังจากตายแล้ว มีอีกก็ไม่ใช่ ไม่มีอีกก็ไม่ใช่. *นี่มีความคิดเห็นยึดมั่นโดยความเป็นตัวตน แน่นนอนลงไป ว่ามี หรือว่าไม่มี หรือว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่.*

นี่เป็นอาการแห่งมัจฉาทิฏฐิ ไม่เข้าใจตามที่เป็นจริง ใน เรื่องของสังขาร และวิสังขาร ทำให้พูดลงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยส่วนเดียว. ซึ่งโดยที่แท้แล้วมันพูดไม่ได้ ปล่อยให้มันเป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา ว่ามันเป็นอย่างไร มันเป็นไปในลักษณะที่เกิดขึ้น หรือเป็นไปในลักษณะที่ดับลง มันก็มีเพียงเท่านั้น.

อย่าพูดอะไรลงไปโดยส่วนเดียว ว่าตายแล้วเกิดบ้าง ตายแล้วไม่เกิดบ้าง มันจะเป็นคนโง่สุดโถ่ง, การที่พูดว่าตายแล้วเกิดโดยส่วนเดียว ตายแล้วไม่เกิดส่วนเดียว นี่มันเป็นคนโง่สุดโถ่ง. มันก็ยังมีสอนกันผิดๆอยู่ในเมืองไทยนี้เอง ว่าตายแล้วเกิดบ้าง, ตายแล้วไม่เกิดบ้าง เพราะไม่เห็นอิทัปปัจจยตา เรียกว่า ไม่เห็นตถาตาคความเป็นเช่นนั้นโดยถูกต้อง. นี่มันไม่รู้จัก

พระตถาคต แล้วจะทำตัวเองให้ถึงซึ่งตถา มันไม่มีหวัง.

ฉะนั้นเราจึงพยายามที่จะมาพิจารณาศึกษากันในเรื่องของพระไตรลักษณ์ ให้ประจักษ์ชัดโดยธัมมจิตฺติญาณ แล้วก็ประหารกิเลส มันก็เกิดนิพพานญาณ; นี่จะเป็นตถาคตขึ้นมาได้. ใครก็ได้ ถ้าเข้าถึงซึ่งตถา คือ ความจริงของสามัญลักษณ์ะ ของอริยสัจ และของอิทัปปัจจยดาแล้ว ก็เรียกว่าเป็นผู้เข้าถึงซึ่งตถา ด้วยกันทั้งนั้น. ก็หมดความเป็นบุคคล หมดความเป็นสัตว์เป็นบุคคล, หมดตัวหมดตน ก็ไม่มีทางที่จะพูดว่า ดายหรืออยู่ หรือเกิดใหม่ อย่างนี้มันไม่มี. มีความชัดเจนขึ้นมาว่า มันไม่ได้มีตัวมีตน มันจึงไม่มีใครเกิด มันจึงไม่มีใครตาย, มันอยู่เหนือความเกิด เหนือความตาย เป็นความหมายของพระนิพพานขึ้นมาอย่างนี้.

ขอให้พุทธบริษัททั้งหลาย จงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยนัยดังที่กล่าวมานี้เถิด จะไม่เสียที่ที่ชบชวใจในพระอรหันต์, บุษาคามเป็นพระอรหันต์ ของพระอรหันต์ทั้งหลาย. อุตสาห์มาประชุม เพื่อทำพิธีกรรมเป็นที่ระลึกแก่พระอรหันต์เหล่านั้น อย่างที่เรียกว่า ทำมาฆบูชาโดยแท้จริง; ไม่ใช่ว่าสักว่ามาเดินเวียนเทียนให้เด็กมันดู.

ทำพิธีมาฆบูชา วิสาขบูชาอะไรนี้ ไม่ใช่จะมาทำพิธีให้เด็ก
มันดู หรือมันพลอยสนุกสนาน แต่ว่ามาทำพิธีด้วยจิตใจ ทำใน
ใจให้สว่างไสวแจ่มแจ้ง, รู้จักพระพุทธเจ้า รู้จักพระอรหันต์
สาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้สิ้นอาสวะ เพราะว่าเห็น
พระไตรลักษณ์ ปล่อยวางสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่มายั่วให้ยึดถือ
ให้หลงไหล. เป็นผู้ตื่นจากกิเลส ซึ่งเป็นความหลับ ให้ตื่นจาก
ความหลับแห่งกิเลส ที่เรียกว่ากิเลสนิทรา; มันอยู่ในความหลับ
มันไม่รู้อะไรที่ถูกต้องที่แท้จริง มันอาจจะพูดได้มากเหมือนต้อย
หอย แต่มันพูดไปด้วยความไม่รู้, มันพูดอย่างคนละเมอ; คน
หลับนี้มันพูดได้ อย่าเข้าใจว่า คนหลับพูดไม่ได้ คือมันละเมอ.
เดี๋ยวนี้กิเลสมันครอบงำ มันอยากจะเป็นนักปราชญ์, มันอยาก
จะเป็นอาจารย์ มันก็พูดมาก ที่แท้ก็มีอาการเหมือนคนหลับ
แล้วก็ละเมอ เพราะไม่มีความรู้จริง เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ขอให้ท่านทั้งหลาย ยึดถือเอาธัมมจริตญาณ คือความ
รู้อย่างถูกต้องแท้จริงนี้แหละ เป็นเครื่องบูชาสักการะแก่พระ
อรหันต์เถิด; บูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เวียนเทียนนั้น มัน
เป็นอามิสบูชา. แต่ถ้าเป็นธรรมบูชา เป็นปฏิบัติบูชาแล้ว จง
บูชาด้วยหัวใจที่สว่างไสว, เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เห็นแจ้ง

ประจักษ์ชัดในสามัญลักขณะ โดยทุกประการ แล้วเอาคุณธรรมนี้เป็นเครื่องบูชาพระอรหันต์เถิด มันก็จะเข้ารูปเข้ารอยกัน การทำมาฆบูชาก็มีความหมาย.

ขอให้ท่านทั้งหลายทำได้อย่างนี้, แล้วทำได้อย่างนี้ยิ่งๆ ขึ้นไป กว่าจะถึงอันดับสุดท้าย คือเข้าถึงตถา กลายเป็นผู้เข้าถึงตถา เช่นเดียวกับพระอรหันต์ทั้งหลายทั้งปวง. ที่พูดนี้ไม่ใช่वादดี ไม่ใช่ยุให้เป็นคนवादดี ให้เป็นคนไฝสูงเกินฐานะ แต่พูดนี้ก็เพื่อให้รู้ว่า พระพุทธเจ้าท่านมีพระพุทธรูปประสงค้อย่างนี้. พระพุทธรูปองค์มีพระพุทธรูปประสงค์ ต้องการให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงความเป็นอย่างนี้, การตรัสรู้ของพระองค์ก็เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงความเป็นอย่างนี้. เราอย่าได้ทำให้พระพุทธรูปประสงค่นั้นเป็นหมันแก่เราเลย; มันเป็นหมันแก่คนทั่วไปเป็นอันมาก มันก็ช่วยไม่ได้ ไม่รู้จะช่วยอย่างไร แต่ขออย่าได้มาเป็นหมันแก่เราคนหนึ่งเลย.

ขอให้เราได้เข้าถึงพระธรรม ที่เป็นความตรัสรู้ดีของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เรื่องของพระไตรลักษณ์, เรื่องอริยสัจ และเรื่องอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสว่า ตถาคตจะเกิดขึ้นก็ดี ตถาคตจะไม่เกิดก็ดี ธรรมที่

เป็นธัมมจิตติ ธัมมนิยาม ได้มีอยู่แล้ว ธรรมธาตุที่เป็น
 ธัมมจิตติ ธัมมนิยามได้มีอยู่แล้ว. พุคให้เจาะจงอีกที่หนึ่งว่า
 คนจะรู้เรื่องนี้หรือจะไม่รู้เรื่องนี่ก็ตาม ธรรมธาตุที่เป็นธัมมนิยาม
 ธัมมจิตตินี้ได้มีอยู่แล้ว ได้มีอยู่ตลอดเวลา, ไม่มีการตั้งต้น ไม่มี
 การสิ้นสุด มันเป็นธรรมธาตุที่ปราศจากการตั้งต้น และปราศจาก
 ความสิ้นสุดลงไป.

เราจนเข้าถึงธรรมธาตุอันนี้เกิด ก็จะไม่เรียกว่าถึงซึ่ง
 ตถา เป็นอย่างเดียวกับพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เข้าถึง
 แล้วซึ่งตถา. การทำมาฆบูชาของเรา ก็มีความหมายขึ้นมาทันที
 ทั้งในแง่ของอามิสบูชา ทั้งในแง่ของปฏิบัติบูชาหรือธรรมบูชา,
 เป็นที่ตั้งแห่งความก้าวหน้า เดินไปตามหนทางของความวิสุทธิ
 หมดจด กล่าวคือพระนิพพาน. ขอให้ธรรมนี้จงเจริญงอกงาม
 แก่ท่านทั้งหลาย ตามทำนองคลองธรรมของพระศาสนา อยู่ทุก
 ทิพาราตรีกาลเทอญ.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวังก็มี ด้วยประการ
 ฉะนี้.

รายนามผู้ร่วมบริจาคค่าพิมพ์

คุณสมศักดิ์ ศรีสำราญ และครอบครัว	๓,๐๐๐
คุณพัทตรา วิรัตน์พงศ์ และครอบครัว	๒,๐๐๐
คุณศุภพจน์ เลาหนูวัตติ	๒,๐๐๐
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๒,๐๐๐
อุทิศส่วนกุศลให้ พ.ญ.บังอร หนูนภักดี	
ร.ศ.สุนทรี พรหมเมศ	๑,๐๐๐
คุณลาวัณย์ ชำนิงาน	๑,๐๐๐
ชมรมอนุรักษ์โมกขธรรม โดยคุณผดุง ลาภานันต์	๕๐๐
คุณกฤษณา สว่างโสภาคกุล	๕๐๐
คุณปรีชา-คุณพันทิพา สุขพานิช	๕๐๐
คุณสมพิศ สวัสดิ์มีโชค	๓๐๐

รายชื่อหนังสือ ชุดหมุนล้อ

อันดับ	เรื่อง	ผู้พิมพ์ ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	ผู้พิมพ์ ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	ผู้พิมพ์ ครั้งที่
๑.	พระพุทธรูปคำกลอน	๔	๓๖.	อดัมมยตาปุระยูกัล	๒	๖๓.	หระคุณของแม่	๑
๒.	การศึกษาคืออะไร?	๑	๓๗.	อดัมมยตาใช้หย่าอะไรได้บ้าง	๒	๖๔.	ประมวลรูปแบบแห่งสากล	๑
๓.	การงานคืออะไร?	๑	๓๘.	เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต	๑	๖๕.	พรหมจรรย์	๑
๔.	ทรัพย์สินคืออะไร?	๑	๓๙.	ผู้มีอำนาจปณาสติกรรม	๑	๖๖.	การคณยุดิอำนาจของ	๑
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์	๑	๔๐.	อย่างสมบูรณ์แบบ	๒	๖๗.	ระบบประสาท	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษา	๒	๔๑.	การใช้อำนาจปณาสติให้เป็น	๑	๖๘.	คัมภีร์มหาลิ	๑
๗.	ปาวณา และธรรมะในฐานะ	๑	๔๒.	ประโยชน์ในบ้านเรือน	๑	๖๙.	มนุษย์ยากแก่สงครามกับ	๑
๘.	สิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๔๓.	บพชยจำสำหรับเรื่องอดัมมยตา	๑	๗๐.	พระธรรมหรือพระเจ้า	๑
๙.	ชาติในปัจจุสมุปบาท	๑	๔๔.	อดัมมยตา กับ สันติภาพ	๑	๗๑.	ปทานุกรมธรรมะสำหรับชาวบ้าน	๑
๑๐.	ทางออกที่ ๑ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน	๑	๔๕.	พระรัตนตรัยที่ท่านทั้งหลาย	๑	๗๒.	สันติวิธีโลก	๑
๑๑.	การบวชคืออะไร?	๒	๔๖.	ยังไม่รู้จัก	๒	๗๓.	ชีวิตคือการลงทุนเพื่อผล	๑
๑๒.	ศาสนาคืออะไร?	๑	๔๗.	การพัฒนาชีวิตโดยพระโค	๑	๗๔.	อันสูงสุด	๑
๑๓.	ศาสนาคืออะไร?	๑	๔๘.	ลักษณะจิตเป็นอนัตตมโน	๑	๗๕.	ธรรมศาสตร์ในขั้นที่	๑
๑๔.	ตัวคนคืออะไร?	๑	๔๙.	ปฏิบัติวิธีแห่งอดัมมยตา	๑	๗๖.	จะสามารถช่วยโลกได้	๑
๑๕.	อำนาจปณาสติกรรม	๑	๕๐.	สหายธรรมของอดัมมยตา	๑	๗๗.	ความวิเวกเป็นสุข	๑
๑๖.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๕๑.	และอดัมมยตากับปัญหา	๑	๗๘.	ความไม่เบียดเบียนเป็นสุข	๑
๑๗.	ทั้งนิคมตัวคนและไม่มีตัวคน	๑	๕๒.	ของมนุษย์ยุคปรมาณู	๑	๗๙.	ธรรมศาสตร์ในการแก้ปัญหา	๑
๑๘.	คุณพระไม่ตาย	๑	๕๓.	พระพุทธรูปที่ท่านทั้งหลาย	๑	๘๐.	มารอันดับแวง	๑
๑๙.	คุณพระไม่ตายและเกิดมาทำไม?	๑	๕๔.	และอุดมคติของความเป็นแพทย์	๑	๘๑.	พุทธศาสนาในทัศนะให้หยุด	๑
๒๐.	ความรัก	๑	๕๕.	การเห็นพระพุทธรูปพระองค์	๑	๘๒.	หรือคิดเพียงแต่ความดี และ	๑
๒๑.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑	๕๖.	จริง และพระพุทธรูปมีอยู่ใน	๑	๘๓.	ศุภยคติมนุษย์จะไปถึงได้	๑
๒๒.	ครูคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑	๕๗.	ทุกหนทุกแห่ง	๑	๘๔.	คือความเป็นพระอรหันต์	๑
๒๓.	การก้าววิตรรกะแบบโบราณ	๑	๕๘.	ชีวิตที่ไม่เสียชาติเกิด	๑	๘๕.	สัมภาทวิตรรกะช่วยโลกได้อย่างไร	๑
๒๔.	ประมวลปรมาณูธรรมที่เกิน	๑	๕๙.	หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลก	๑	๘๖.	การทำลายฐานที่ของกิเลส	๑
๒๕.	ธรรมศาสตร์การหา	๑	๖๐.	ให้รอดอยู่ได้	๑	๘๗.	พระพุทธรูปพระองค์จริง คือ	๑
๒๖.	โลกอื่น	๑	๖๑.	เล็กกว่าและมาอยู่ก่อนอดัมมยตา	๒	๘๘.	พระธรรม - เห็นปัจจุสมุปบาท	๑
๒๗.	ความเกิดแห่งทุกข์ และ	๑	๖๒.	ความไม่เห็นแก่ตัวและ	๑	๘๙.	คือ เห็นพระพุทธรูป	๑
๒๘.	ความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑	๖๓.	ความสุขตามระดับ	๑	๙๐.	มาร	๑
๒๙.	นิพพาน	๒	๖๔.	อรรถกถาของการเลิกอายุ	๑	๙๑.	ธรรมศาสตร์ในการปิดอบาย	๑
๓๐.	วันครู	๑	๖๕.	พระรัตนตรัยนั้นแหละคือ	๑	๙๒.	ธรรมศาสตร์ในการเปิดสวรรค์	๑
๓๑.	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วย	๑	๖๖.	ตัวพุทธศาสนา	๑	๙๓.	ศิลปะแห่งการใช้เหตุผลจาก	๑
๓๒.	แผ่นดินธรรม	๑	๖๗.	ชีวิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่	๑	๙๔.	หัวใจพระธรรม	๑
๓๓.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลัง	๑	๖๘.	เป็นพื้นฐานของชีวิต	๑	๙๕.	อริยสัจ	๑
๓๔.	กระทำ กัมมธรรม อยู่ ณ	๑	๖๙.	อริยสัจและอดัมมยตาคถา	๑	๙๖.	ความทุกข์	๑
๓๕.	ที่นั่นเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง	๑	๗๐.	และอดัมมยตากับธรรมจักร	๑	๙๗.	ธรรมศาสตร์ว่า เมื่อมีการปฏิบัติ	๑
๓๖.	ก็รู้ว่าคนควรจะมีหน้าที่อะไร	๑	๗๑.	อดัมมยตาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๘.	การปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม	๑
๓๗.	ความเป็นพระอรหันต์	๑	๗๒.	กับไว้บ้าง และอดัมมยตา	๑	๙๙.	การบวชเพื่อฝึกการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๓๘.	ธรรมะคือมรรคโลก	๑	๗๓.	ช่วยได้ในทุกกรณี	๑	๑๐๐.	สมเด็จพระบรมศาสดาพระธรรมสมา	๑
๓๙.	คุณของชีวิต กับ เสน่ห์ของคุณ	๑	๗๔.	เรื่องที่ต้องรู้ หรือควรรู้	๑	๑๐๑.	ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก	๑
๔๐.	กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑	๗๕.	อิทธิปัจจัยภายในฐานะทั่วไป	๑	๑๐๒.	แห่งประเทศไทย	๑
๔๑.	สิ่งแรกที่จะต้องรู้จักนั่นคือ	๑	๗๖.	แห่งพระพุทธรูปศาสนา	๑	๑๐๓.	หัวใจธรรมศาสตร์ ในพระพุทธรูป	๑
๔๒.	ความทุกข์	๑	๗๗.	อดัมมยตา	๑	๑๐๔.	ลักษณะแห่งอริยสัจ	๑
๔๓.	กรรมและความเห็นแก่ตัวคือมรรค	๑	๗๘.	การเลิอบพระศาสนา	๑	๑๐๕.	สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๔๔.	ชีวิต คืออันยิ่งใหญ่ในชีวิต	๑	๗๙.	ศุภยคติของความถูกต้อง	๑	๑๐๖.	พระไตรปิฎก	๑
๔๕.	อดัมมยตาคถา	๑	๘๐.	คือ นิพพาน	๑			

พระไตรลักษณ์

- ธรรมเทศนาในวันนี้จะได้แสดงถึง หนทางแห่งความเป็นพระอรหันต์.
- ถ้าเมื่อใดเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ เมื่อนั้นก็จะเกิดหนทาง.
- คนธรรมดาทั่วไป ไม่เบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ ก็เพราะเขาไม่มองเห็น พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.
- ทุกข์มีอยู่ ๒ ความหมาย คือ สิ่งที่เราได้ยาก ต้องเจ็บปวด ทนทรมาน เพราะมันไม่เที่ยง และดูแล้วน่าเกลียด เพราะมันไม่เที่ยง.
- สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง; สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็ทุกข์, สิ่งใดทั้งไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา.
- ผู้มีปัญญาจึงปรารถนาพระนิพพาน ซึ่งเป็นของเที่ยง ไม่ได้ปรารถนาสังขาร.
- ญาณแบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอน อัมมจิตฺตญาณและนิพพานญาณ.
- อัมมจิตฺตญาณ คือ ญาณที่เห็นไตรลักษณ์ เห็นไตรลักษณ์แล้ว เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ปลอ่ยวาง ก็เกิดนิพพานญาณ.
- การทวปีสสนา คือการพิจารณาให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.
- พุทธบริษัท แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คือรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ตื่นจากกิเลสสินทรา คือเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, เมื่อตื่นแล้วก็เบิกบาน.
- เมื่อประสบกับโลกธรรม ๘ ประการ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข, เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และความทุกข์ ก็ต้องให้พระไตรลักษณ์ มาช่วยให้ทันทั่วทั้ง สัมกับที่มีชื่อว่าพุทธบริษัท.
- เมื่อเห็นความจริงเกี่ยวกับพระไตรลักษณ์แล้ว, ก็จะมี ความถูกต้องในมรรคมืองค์ ๘.
- ตถาคค คือบุคคลที่เข้าถึงตถา ได้แก่ พระไตรลักษณ์ อริยสัจจ ๔ และอิทัปปัจจยดา.
- พระพุทธเจ้ามีพระพุทธรูประสงคฺ ให้สคว์ทั้งหลายเห็นแจ้งประจักษ์ในตถา แล้วก็จะเป็นผู้ที่เข้าถึงตถา เช่นเดียวกับพระอรหันต์ทั้งหลาย.
- เราจงพยายามพิจารณาศึกษา ในเรื่องของพระไตรลักษณ์ เพื่อบูชาพระอรหันต์ แล้วการทำพิธีมาฆบูชา ก็จะมี ความหมาย เป็นที่ดังแห่งความก้าวร่นไปตาม ทางแห่งความเป็นพระอรหันต์.